

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування**

РОТАР ОЛЕКСАНДРА МИХАЙЛІВНА

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОЛІТИКО –
УПРАВЛІНСЬКОЇ ЄЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ**

Спеціальність: 28 Публічне управління та адміністрування
спеціальності:

281 Публічне управління та адміністрування

АВТОРЕФЕРАТ

магістерської роботи на здобуття наукового ступеня
магістра публічного управління

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Нові загрози та виклики у зовнішній та внутрішній політиці, сучасні суспільно-політичні процеси надають підстави вести розмову про завершення початкового етапу становлення України як незалежної держави. Відповідно сьогодні починають активізуватися проблеми подальшого визначення та вибору тактики і стратегії нашого суспільно-політичного розвитку.

У зв'язку з цим природний інтерес суспільства до особи керівника-управлінця, проблеми лідерства, ролі управлінця в соціальному процесі, до особливостей та закономірностей становлення та розвитку тих соціальних прошарків, що беруть участь у підготовці й ухваленні найважливіших владно-управлінських рішень, які своїми діями реально впливають на долю країни в цілому.

У всіх країнах світу, у тому числі й в Україні, вирішальну роль у цих процесах відіграє саме еліта та її провідна складова – політико-управлінська еліта. Доволі суперечливим суспільним феноменом є сучасна українська еліта. Не можна заперечувати ту суттєву й активну роль, що відіграли елітні прошарки нашого суспільства на початку становлення України як демократичної держави під час формування її базових інституцій. Однак не можна з еліти знімати відповідальність за втрати, яких суспільство зазнало на даному шляху.

Значний внесок в розвиток наукового знання про політичну еліту зробили праці таких вчених, як: Г. Моска, В. Парето, Н. Макіавеллі, Р. Мілс, М. Бердяєв, П. Сорокін, М. Вебер, Ф. Ніцше, М. Бакунін, Г. Лебон, З. Фрейд, Е. Фромм та ін.). Особливу цінність являють теоретичні та практичні розробки сучасних зарубіжних авторів стосовно знань про політичну еліту (П. Бурдьє, Д. Белл, З. Бжезинський, Дж. Гелбрейт, Ж. Зіллер, М. Доган, Дж. Хіглі, С. Московічі, М. Нарта, Дж. Сарторі, К. Стонер-Уайс, Т. Стюарт, У. Хоффман-Ланге, Т. Дай, Г. Елдрувайт, Л. Лассуел, Л. Едвінсон, М. Мелоун та ін.).

Незважаючи на тривалий період дослідження джерел поповнення еліти, способів її формування, взаємодію старої й нової, політичної та економічної еліти, її згуртованість, вплив еліти на трансформацію суспільства, окремі еліто-творчі процеси в Україні все ще мало досліджені, або ж вчені й зовсім

залишають їх поза увагою. Актуальність проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість зумовили вибір теми дослідження «Особливості становлення та розвитку політико-управлінської еліти України в умовах суспільної трансформації».

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є аналіз особливостей становлення та розвитку політико-управлінської еліти України в умовах суспільної трансформації.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- на основі аналізу наукової літератури розкрити поняття «політичної еліти» і політико-управлінської еліти в науковій літературі;
- охарактеризувати політичну еліту (принцип, спеціальні функції);
- розглянути громадське суспільство, як джерело політичної еліти;
- проаналізувати кризу рекритингу та дослідити шляхи формування нової політичної еліти.

Об'єктом дослідження є політико-управлінська еліта України як феномен суспільства.

Предметом дослідження є особливості становлення й розвитку політико-управлінської еліти України.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань дослідження застосовано комплекс методів наукового дослідження, а саме: теоретичні – узагальнення та аналіз літератури з метою визначення стану розробленості проблеми політико-управлінської еліти України; емпіричні – метод наукового спостереження.

Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні стратегії виховання нової політико – управлінської еліти, що може бути використано у процесі виправлення становища і повернення елітології з розряду прибуткового бізнес-проекту в науку, необхідності підвищення рівня транспарентності влади, а саме вироблення об'єктивних критеріїв елітарності і посилення контролю суспільства за формуванням і оновленням правлячої еліти.

Теоретичне значення полягає в комплексному науковому дослідженні феномену становлення й розвитку політико-управлінської еліти України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові узагальнення доведені до рівня конкретних пропозицій, що робить їх придатними для застосування у практиці державного будівництва сучасної України з метою прискорення процесів політичного реформування, активізації трансформації посттоталітарного українського суспільства в розвинуту демократичну державу.

Структура магістерської роботи обумовлена метою, завданнями і логікою дослідження і складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури. До тексту додано список використаних джерел (70 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 81 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та основні завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичну значущість і практичне значення виконаної роботи. Наведено результати апробації основних положень та особистий внесок автора дослідження.

У **першому розділі** *«Теоретико–методологічні засади формування політико-управлінської еліти України»* було проаналізовано: по-перше, поняття «політична еліта» в науковій літературі; по-друге, принцип і спеціальні функції політичної еліти; по-третє, історичний контекст виникнення та формування політичної еліти в світі.

Підрозділ 1.1. «Аналіз поняття «політична еліта» в науковій літературі» присвячений аналізу стану наукової розробки проблеми у вітчизняної та зарубіжній науці.

Аналіз наукової літератури довів, що досліджувана проблема актуальна на сьогодні, змістовно складна й багатоаспектна.

Проаналізувавши наукову літературу стосовно сутності поняття політичної еліти, ми з'ясували, що поняття політичної еліти науковці трактують по-різному. В науковій літературі найбільше поширення отримав підхід, згідно з яким політичну еліту складають особи, що приймають стратегічно рішення в управлінні суспільством. Найбільш суттєвою функцією політичної еліти є саме політичне управління. Політична еліта у своїй сукупності гарантує цілісність влади в суспільстві. Саме дана характерність робить потрібним визначення політико-управлінської діяльності як самостійної функції політичної еліти та обумовлює необхідність виділення категорії «політико-управлінська еліта». Термін «політико-управлінська еліта» доречно використовувати, коли йдеться про державних службовців вищої та середньої ланки, які мають владу в суспільних інститутах, виконують функцію політичного управління та окреслюють напрями розвитку держави.

У ході дослідження ми з'ясували, що політична еліта грає центральну роль в політичному процесі. Вона бере участь в розробці та ухваленні стратегічних рішень і керує їх реалізацією, формує оборонну політику країни, формулює напрями суспільного розвитку, представляє країну на міжнародній арені.

У підрозділі 1.2 «Характеристика політичної еліти (принцип, спеціальні функції)» розкриті основні принципи і спеціальні функції політичної еліти.

З'ясовано, що соціальне призначення політичної еліти виявляється передусім у функціях, які вона виконує в суспільстві. Ці функції є багатоманітними й тісно переплітаються з тими, які виконують політична система суспільства в цілому, її підсистеми та окремі інститути. Як вже зазначалося, головними функціями політичної системи є політичне цілепокладання, владно-політична інтеграція суспільства і регулювання режиму соціально-політичної діяльності. На персоналізованому рівні ці функції виконує політична еліта.

Аналіз наукової літератури дав можливість виділити найважливіші принципи, що регулюють положення політичної еліти в суспільстві це: організація влад, конкуренція різних елітарних груп між собою, виборність народних представників (депутатів) і глави держави, професіоналізація управління, компетентність і відповідальність чиновницького апарату можуть обмежувати свавілля політичного діяча, організація альтернативних еліт, режим гласності та інформаційної відкритості влади. розвинуте громадянське суспільство, наявність громадських організацій, контролюючих дії влади.

Зроблено висновок, що формування політичної еліти є важливим завданням кожної держави, особливо для посткомуністичних суспільств. Еліта у своєму розвитку пройшла низку історичних етапів. Даний процес є тривалим і може формуватися протягом багатьох років.

У підрозділі 1.3. «Історичний контекст виникнення та формування політичної еліти в світі» розглянута низка історичних етапів, які еліта пройшла у своєму розвитку. В даному підрозділі було проаналізовано формування та становлення політичної еліти в античному світі (Стародавня Греція, Рим), середньовічній Європі та джерела формування політичної еліти наприкінці XIX – початку XX ст.

У другому розділі «Особливості розвитку сучасної політичної еліти в Україні» здійснено вивчення теоретичних аспектів розвитку сучасної політичної еліти в Україні.

У підрозділі 2.1 «Громадське суспільство – джерело політичної еліти» визначено, що соціальна сутність громадянського суспільства – це бути прошарком, амортизувати взаємодію влади і народу, уряду і людей. Зміцнення громадянського суспільства полягає в появі партійного спектру, здатності проводити легальним шляхом цивільні ідеали без остраху репресій. При наявності громадянського суспільства немає наслідуваної влади, існують обмеження абсолютизму, ротація ешелонів влади, передача управлінського статусу і правління згідно із заявою народної волі. Громадянське суспільство формує «живильне середовище» для змагальності в політичній сфері, забезпечує передачу естафети повноважень за вердиктом народу. Тому сучасне цивілізоване суспільство характеризується розвиненим громадянським суспільством, здатним істотно впливати на владну політичну еліту.

У підрозділі 2.2 «Криза рекритингу (проблеми становлення політичної еліти)» доведено, що процеси рекрутування української політичної еліти характеризуються певними відмінними моментами. Так, провідною тенденцією елітоутворення в перші роки незалежності стала так звана конвертація колишньої радянської, партійної та комсомольської номенклатури в нову «демократичну» еліту. Також не менш важливим можна вважати висунення на керівні посади колишніх від КПРС партійних керівників середньої і нижчої ланки при їх лояльному ставленні до колишніх перших осіб області, міста, району. Помітною тенденцією стало витіснення з органів управління представників гуманітарної інтелігенції, працівників вищої школи і заміна їх здебільшого фахівцями сільського господарства і інженерно-технічними робочими. Зростання чисельності та поповнення еліти і номенклатури здебільшого забезпечувалися за рахунок господарських керівників. Помітно збільшилася чисельність і вплив в складі номенклатури вихідців із сільської місцевості.

У підрозділі 2.3 «Особливості формування політико-управлінської еліти у період незалежності України» з'ясовано, що сучасна політична еліта в Україні за всієї своєї неоднорідності має специфічні спільні риси, а саме:

- красномовна деідеологізованість правлячої частини політичної еліти, для утримання влади;
- відсутність загально визнаної мети відносно політичного майбутнього, нібито заради якого й проводять реформи;
- панування групових інтересів над громадськими з огляду на відсутність політичного та економічного об'єднання українського суспільства.

У третьому розділі «Шляхи формування та тенденції розвитку сучасної політико-управлінської еліти України» описано проблеми сучасної політико-управлінської еліти України, визначено стратегії виховання нової політико-управлінської еліти.

У підрозділі 3.1. *Проблеми сучасної політико-управлінської еліти України* визначено:

1) в Україні немає цілісної та ефективної політико-управлінської еліти, котра б відповідала конкретним історичним умовам, загальнонародним інтересам, менталітету і традиціям українського народу;

2) переважно в українського населення склався негативний образ правлячої еліти, оскільки вона не виконує всі важливі соціальні функції, необхідні у стабільному суспільстві – взірця суспільної поведінки, референтної групи, морального і психологічного мобілізатора та провідника мас;

3) процес формування сучасної демократичної управлінської еліти буде складним і довгим. На сьогоднішній день це пов'язано з інтенсивними маргінальними процесами в суспільстві, що є одним із засобів раціоналізації соціального порядку останнього;

4) перспективи щодо формування сучасної політико-управлінської еліти пов'язуються з входженням у життя нових поколінь, вихованих в умовах незалежної України і непов'язаних з тоталітарним минулим.

Як соціально-політичне явище еліта насамперед залежить від стану розвитку тієї чи іншої держави.

У підрозділі 3.2. *Стратегії виховання нової політико-управлінської еліти* визначено, що особлива роль серед еліт належить політико-управлінській еліті. Загальновідомо, що функціонально політико-управлінській еліті в сучасному суспільстві належить значна роль, зважаючи на те, що головною функцією політичної еліти є управління. В основному, завдяки лінійній структурі еліта може ефективно і оперативно вирішувати завдання в державному управлінні. Однак у складноорганізованому суспільстві, зокрема й українському, цих показників цілком недостатньо. Побудова сьогочасних моделей розвитку політико-управлінської еліти ґрунтується не тільки на формальних, а й на неформальних принципах в державному управлінні. Адміністративно-державна діяльність політико-управлінської еліти націлена на відвертість в управлінні, на ефективне виконання управлінських завдань. Найприйнятнішою, у зв'язку з цим, буде та модель розвитку політико-управлінської еліти, котра дасть можливість врахувати як управлінський досвід України, так і новітні тенденції в управлінні українським суспільством.

Розглянуті в магістерській роботі положення не вичерпують усіх аспектів досліджуваної теми. У подальшому необхідно зосередити увагу на розробці питань стосовно теоретико-практичного удосконалення шляхів формування сучасної політико-управлінської еліти.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначених у магістерській роботі мети і завдань отримані результати, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання щодо визначення особливостей становлення та розвитку політико-управлінської еліти України в умовах суспільної трансформації. В узагальненому вигляді вони зводяться до таких теоретичних і практичних висновків:

1. Проаналізувавши наукову літературу стосовно сутності поняття політичної еліти, ми з'ясували, що поняття політичної еліти науковці трактують по-різному. В науковій літературі найбільше поширення отримав підхід, згідно з яким політичну еліту складають особи, що приймають стратегічні рішення в управлінні суспільством. Термін «політико-управлінська еліта» доречно використовувати, коли йдеться про державних службовців вищої та середньої ланки, які мають владу в суспільних інститутах, виконують функцію політичного управління та окреслюють напрями розвитку держави.

На нашу думку, політична еліта включає осіб, що приймають важливі рішення загальнонаціонального масштабу.

2. Аналіз наукової літератури дав можливість виділити найважливіші принципи, що регулюють положення політичної еліти в суспільстві це: організація влад, конкуренція різних елітарних груп між собою, виборність народних представників (депутатів) і глави держави, професіоналізація управління, компетентність і відповідальність чиновницького апарату можуть обмежувати свавілля політичного діяча, організація альтернативних еліт, режим гласності та інформаційної відкритості влади, розвинуте громадянське суспільство, наявність громадських організацій, контролюючих дії влади.

Соціальне призначення політичної еліти виявляється насамперед у функціях, які вона виконує в суспільстві. Ці функції є різноманітними і тісно переплітаються з тими, які виконують політична система суспільства в цілому, її підсистеми та окремі інститути. Як вже зазначалося, головними функціями політичної системи є політичне ціле покладання, владно-

політична інтеграція суспільства і режиму регулювання соціально-політичної діяльності. На персоналізованому рівні ці функції виконує політична еліта.

3. Результати дослідження залежності формування та рекрутування регіональної політичної еліти від стану і розвитку громадянського суспільства призводять до висновку про те, що в будь-якій сучасній країні, поряд з державою, в тому чи іншому вигляді фактично існує і громадянське суспільство. Позиція заперечення громадянського суспільства фактично означає відсутність в ньому навіть мінімуму свободи і рівності, не кажучи вже про ступінь демократизму. Природне, органічне і цілісне громадянське суспільство з позицій європейської традиції виникає далеко не скрізь і не завжди, оскільки цей процес залежить від різних способів утвердження свободи особистості і громадських асоціацій, а вони в свою чергу обумовлюють його конкретно-історичні форми.

Громадянське суспільство формує «живильне середовище» для змагальності в політичній сфері, забезпечує передачу естафети повноважень за вердиктом народу. Тому сучасне цивілізоване суспільство характеризується розвиненим громадянським суспільством, здатним істотно впливати на владну політичну еліту.

4. Процеси рекрутування української політичної еліти, на наш погляд, характеризуються певними відмінними моментами. Так, провідною тенденцією еліто утворення в перші роки незалежності стала так звана конвертація колишньої радянської, партійної та комсомольської номенклатури в нову «демократичну» еліту. Помітною тенденцією стало витіснення з органів управління представників гуманітарної інтелігенції, працівників вищої школи і заміна їх здебільшого фахівцями сільського господарства і інженерно-технічними робочими.

Процес адаптації нової еліти, що склався в Україні за умов трансформації, придбав нові, але не зовсім демократичні риси. Зокрема, це проявлялося у формуванні олігополії, при якій встановлюються кланові відносини, значним є елемент корпоративізму, коли ряд важливих посад займають не завдяки відповідним якостям і високому рівню професіоналізму, а на основі різних міжособистісних відносин.

Для динамічного розвитку України надзвичайно важливе значення має формування самодостатньої, структурованої й ефективної політичної еліти. Еліта, яка не орієнтована на конструктивний діалог, не здатна і до узгоджених дій, впровадження єдиної державної політики. Всі негативні риси української політичної еліти впливають не тільки на діяльність самої еліти, а й на суспільно-політичний процес в цілому, перешкоджають формуванню

консенсусних форм елітної взаємодії, консолідації еліти на національно-державному рівні, демократичної модернізації суспільства.

Тільки відкрита, демократична еліта, яка спрямовує свою політичну діяльність на реалізацію суспільних інтересів, здатна зіграти вирішальну роль в процесах демократизації, підвищення якості життя громадян, розвитку інститутів громадянського суспільства. Пошук шляхів формування такої еліти є одним з найважливіших завдань сучасної політичної науки, в тому числі і в Україні.

Таким чином, для організації ефективного політико-управлінського процесу Україна гостро потребує загальногромадянської злагоди та згуртування. Вирішальне значення в політико-управлінських діях політичної еліти повинні мати інтереси та потреби реальних людей, з їхніми ідеалами, прагненнями, устремліннями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ

– Ротар О.М. Вплив лісабонської угоди на процес становлення політичної еліти в країнах ЄС / Ротар О.М. // Науково-практична конференція : тези доп., Миколаїв, 2 грудня 2019 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2019. 17-20 с.;

– Ротар О.М. Історичний контекст виникнення та формування політичної еліти в світі // Студентські наукові студії : Молодіжний науковий журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. (прийнято до друку).

АНОТАЦІЯ

Ротар О.М. Особливості становлення та розвитку політико-управлінської еліти України в умовах суспільної трансформації – На правах рукопису.

Магістерська робота на здобуття освітнього ступеню «магістр». Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2019.

В магістерській роботі охарактеризовані особливості становлення та розвитку політико-управлінської еліти України в умовах суспільної трансформації.

Розкрита сутність особливостей розвитку сучасної політичної еліти в Україні та визначені її проблеми.

Термін «політико-управлінська еліта» який доречно використовувати, коли йдеться про державних службовців вищої та середньої ланки, які мають владу в суспільних інститутах, виконують функцію політичного управління та окреслюють напрями розвитку держави.

З'ясовано, що для динамічного розвитку України надзвичайно важливе значення має формування самодостатньої, структурованої й ефективної політичної еліти. Еліта, яка не орієнтована на конструктивний діалог, не здатна і до впровадження єдиної державної політики. Всі негативні риси української політичної еліти впливають не тільки на діяльність самої еліти, а й на суспільно-політичний процес в цілому.

Обґрунтовано, що тільки відкрита, демократична еліта, яка спрямовує свою політичну діяльність на реалізацію суспільних інтересів, здатна зіграти вирішальну роль в процесах демократизації, підвищення якості життя громадян, розвитку інститутів громадянського суспільства. Пошук шляхів формування такої еліти є одним з найважливіших завдань сучасної політичної науки, в тому числі і в Україні.

Зроблено висновок, що ефективність сучасної політико-управлінської еліти України повинна бути покращена в напрямку реалізації стратегії виховання нової політико-управлінської еліти. Для організації ефективного політико-управлінського процесу Україна гостро потребує загальногромадянської злагоди та згуртування.

Ключові слова: політико-управлінська еліта, політична еліта, громадське суспільство, ефективне управління, рекрутування еліти, рекритинг.

Summary

Rotar O Features of formation and development of political and administrative elite of Ukraine in the conditions of social transformation - On the rights of the manuscript.

Master's Degree for Master's Degree. Black Sea National University named after Petro Mohyla. - Nikolaev, 2019.

The master's work describes the peculiarities of formation and development of Ukraine's political-administrative elite in the conditions of social transformation.

The essence of peculiarities of development of the current political elite in Ukraine is revealed and its problems are identified.

The term "political and administrative elite" which is appropriate to use when referring to senior and middle level civil servants who hold power in public institutions, perform the function of political management and outline the directions of state development.

It has been found that the formation of a self-sufficient, structured and effective political elite is of utmost importance for Ukraine's dynamic development. The historical elite, both political and administrative, have not focused on constructive dialogue, and were also incapable of implementing a unified state policy. All the negative features of the Ukrainian political elite have affected not only the activity of the elite itself, but also the socio-political process as a whole.

It is substantiated that only an open, democratic elite, which directs its political activity towards the realization of public interests, is able to play a decisive role in the processes of democratization, improving the quality of life of citizens, and the development of civil society institutions. Finding ways to form such a political elite is one of the most important tasks of modern political science, particularly in the civil society for Ukraine. We now require effective governance and this is achieved by recruiting effective citizens with the "will and desire" to achieve a democratic society in Ukraine.

It is concluded that the effectiveness of the current political and administrative elite of Ukraine should be improved in the direction of implementing the strategy of education of the new political and administrative elite. In order to organize an effective political and administrative process, Ukraine is in dire need of civic consent and cohesion to bring a democratic future for the citizens of Ukraine.

Keywords: political and administrative elite, political elite, civil society, effective governance, elite recruiting, recruiting.

